

Curs FROPP

Anul 1 /2007, octombrie

Text preluat din ‘IMAGES OF PSYCHIATRY ROMANIA-21st Century Romanian Psychiatry’, cap Psychotherapy - The History of Romanian Psychotherapy, (sub red. Eliot Sorel, Dan Prelipceanu, Editura Infomedica, 2004).

**Autor: Ileana Botezat-Antonescu
Psihiatru, doctor in stiinte medicale
Psihanalist, formator si supervizor
Profesor asociat Univ. Hyperion Buc**

ISTORIA PSIHOTERAPIEI ÎN ROMÂNIA

Psihoterapia românească a început să renască și să se dezvolte, odată cu societatea românească după Revoluția din Decembrie, 1989, încercând să „recupereze” timpul celor aproape 50 de ani scurși „în afara” Europei de Vest, de care o legau cultura, învățământul, organizarea sistemului de asistență sanitară, legături care fuseseră brutal întrerupte prin deciziile arbitrate ale cuplului prezidențial și mai ales ale celei care se autointitulase „savantă de renume mondial”– Elena Ceaușescu.

Prejudiciul a fost enorm numai dacă ne referim la măsura absurdă de a închide pe o durată de 8 ani Facultatea de psihologie și alte unități de învățământ.

Investițiile financiare în sănătate și asistență socială a variat în ultimii 10 ani de la 2,6% (1998) la 4,2% în 2002 din produsul național brut.

Scurt istoric al psihoterapiei în România.

Încercarea de față de a contura locul și semnificația psihoterapiei în România, se va sprijini pe următoarele idei, dublate de o argumentație susținută cu:

- psihoterapia în România s-a dezvoltat în concordanță cu etapele parcurse de aceasta în Europa Occidentală. Marile curente și școli europene se regăsesc și în cultura românească. Realizările românești sunt prezente în literatura europeană de specialitate, iar noutățile pe plan european sunt reflectate în aparițiile editoriale și manifestările științifice din țară;
- dificultatea de a defini (cel puțin pentru etapa actuală) specificul național al psihoterapiei românești ține fără îndoială cont de influența copleșitoare a celor 50 de ani de comunism, prin obstrucția vădită sau întârzierea în receptarea unor concepții și metode prin interdicții politice (v. psihanaliza sau alte curente psihoterapeutice ce promovau dezvoltarea individuală sau activități de grup). De asemenea, izolarea față de lumea occidentală, mai ales în ultimul deceniu al dictaturii, a condus la o întârziere a dezvoltării unei mișcări psihoterapeutice, în comparație cu alte țări foste socialiste, precum Ungaria, Cehoslovacia sau Polonia.

Prin publicarea lucrării „Freud și psihanaliza în România” (1994), Brătescu G. deschide calea explorării unor începuturi privind mișcarea și practica psihanalitică în țara noastră, încercând să releve dintr-o perspectivă uneori deosebit de critică, fapte și personalități legate de acest domeniu.

În afara aportului remarcabil al acestui autor, s-au întreprins tentative de studii și cercetare din perspectiva istoriei medicinei românești care atestă că, exceptând unele perioade de timp mai mult sau mai puțin „albe”, noutățile și interesul pentru psihoterapie erau constant prezente în conferințele, în articolele și practica clinică a unor medici, psihologi ca și în cazul altor oameni de știință, artă sau cultură din țara noastră, începând cu ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. De altfel, majoritatea specialiștilor în domeniu sunt de acord că psihoterapia este la fel de veche ca și

omenirea. Înainte de a deveni o metodă terapeutică distinctă, ea a însoțit întotdeauna actul medical; dar psihoterapia modernă datează de aproximativ 200 ani.

În descrierea unei variante de etapă a dezvoltării psihoterapiei românești pe care o putem numi *premodernă* sau *populară*, N. Marcu face câteva referiri foarte interesante:

- În dialogul Charmides, Platon atribuie getodacilor o concepție medicală „psihosomatică” în care tratamentul somatic se împletește cu cel psihic: „*Zalmoxis, regele nostru, care este și zeu ne învață că, precum nu putem trata bolile ochilor fără să tratăm capul (în întregime), ori, capul fără corp, tot așa nu putem trata bolile corpului fără a ne ocupa de cele ale sufletului... De aceea medici daci au rezultate mai bune decât cei greci.*” (Platon, Charmides).
- Cercetările românești de etnoiatrie au evidențiat existența unor *procedee psihoterapeutice empirice* pe teritoriul locuit de daci, dacoromani, străromâni și de poporul român în general, subliniind continuitatea bimilenară a acestora.
Părți constitutive ale aceluiași procedeu etnomedical care se întemeiază pe puterea spirituală a cuvântului, pot fi considerate și:
 - *descântecul* – rit verbal supus unor reguli bine stabilite („poezia riturilor de însănătoșire”) (O.Papadima, Literatura populară românească)
 - *actele rituale* (cu funcție psihoterapeutică)
 - *bolirea pe prispă* – expunerea bolnavului care nu a răspuns la procedurile de medicină populară – ca ultimă modalitate de tratare, cu spijinul întregii colectivități, interpretată ca un fel de psihoterapie de grup comunitar (O.Nitu, Brașov, Informații de teren).
- utilizarea, în cadrul ritualului cu efect psihoterapeutic prin intermediul cuvântului și a unor obiecte - apă neînceptă, stropii de apă de la roata morii, trei cărbuni de lemn de fag, trei (sau nouă) nuieleșe de alun alb sau un corn, cuțit arămit, o monedă de argint, șapte boabe de porumb, cenușă de funie de clopot de la biserică, etc.; toate acestea sporeau puterea de sugestie.
- jocul călușarilor
- psihodrama populară

Toate aceste procedee psihoterapeutice populare se desfășurau sau încă se mai desfășoară în cadrul satului românesc tradițional, se întrepătrund cu cele mai diverse laturi ale vieții economico-sociale și culturale și sunt legate de preocupările din viața practică: fertilitate, belșug, sănătate ... (N.Dunăre, 1978).

Cum spuneam și mai înainte, abia de aproximativ 200 de ani se poate vorbi de o psihoterapie modernă din anii în care medicul vienez Karl Mesmer (1734-1814) definește ca primă metodă terapeutică efetele hipnozei, astfel că în secolul al XIX-lea, practic în toate țările Europei se regăsesc mențiuni în legătură cu psihoterapia.

Magnetismul și hipnotismul.

Magnetismul a fost popularizat în cultura românească, în publicații cu caracter general („Curierul românesc”, „Mozaicul”, „Universul”) sau biomedical („Isis sau Natura”).

Cea mai veche apariție românească se păstrează la „Curierul românesc” (Nr. 14 din 15 aprilie 1838) editat la București, printr-o scurtă notiță despre „Magnetismul animal”. Aceasta este prima relatare tipărită în limba română (dovedită până în prezent).

Tot în 1838, apare la Craiova articolul „Magnetismul animal” în „Magazinul” (numărul din 20 august), săptămânal redactat de C.Leca și reprezentând o traducere dintr-o revistă maghiară.

Chirurgul englez M.Braid lansase deja în 1843 termenul de „hipnoză” făcând referință la studiul „magnetismului animal” și numind metoda „hipnoză și fixare”.

Deși documentele nu sunt destul de precise, este sigur că hipnoza a fost folosită în terapia bolnavilor psihici internați în Spitalul „Mărcuța” începând din 1865 (Petre Protici).

În deceniul al IX-lea (1881-1890) preocuparea pentru problemele hipnozei este prezentă atât în medicina românească (Chr. Buicliu, Gh.Marinescu, P.Inotescu, I.Marcel, G.Bercaru,

I.V.Ștefănescu) cât și în viața culturală românească (Titu Maiorescu, B.P.Hașdeu, Ștefan Mihăileanu, Sofia Nădejde).

În 1857, Iuliu Barasch face „prima expunere competentă, completă și critică asupra problemei mesmerismului din literatura noastră” (N.Marcu, 1957).

În 1865, P.Protici medic șef al Spitalului de psihiatrie „Mărcuța” aplica hipnoza în scop terapeutic.

În 1982, la 13 februarie, Charcot prezintă la Academia Franceză un memoriu asupra hipnozei ce va fi repede adus la cunoștința publică din România, în sala Ateneului Român, de tânărul, pe atunci scriitor și filosof – Titu Maiorescu, în conferința „Ipnotismul”, publicată rezumativ în revista „Timpul”, și ulterior într-o broșură intitulată: „Patru conferințe publice”.

Din cele expuse reiese că autorul era la curent cu lucrările lui Braid, Charcot ș.a. care „au repetat experimentele magnetizatorilor cu scopul de a le cerceta științificește și au constatat că diferitele fenomene ipnotice stau în legătură cu chestiuni psihologice și fiziologice de cel mai mare interes”.

Isteria, hipnoza și sugestia au continuat să se afle în centrul preocupărilor societății medicale și universitare, marile personalități ale vremii (sfârșit de secol al XIX-lea și început de secol XX) fie acceptându-le, fie respingându-le.

Printre studenții lui Charcot, la Paris, s-a numărat și Gheorghe Marinescu, viitorul neurolog de renume, care va publica de-a lungul anilor 1888-1889 (în numerele 3,6,7,8 și 9 ale Revistei Fântâna Blanduziei, conduse de Mihail Eminescu) despre „Isterie și ipnotism”. El scria: „...predispoziția la isterie este proeminentă la clasele sociale înalte, unde există un abuz al traiului plăcut, iar lenea și vizitele dese la teatru – ei bine, toate acestea pot clătina sistemul nervos”.

„Isteria, așadar nu e un sfinx indescifrabil, ci o boală, iar isteria, dizbrăcată de haina tehnică a necunoscutului devine o ființă ca și noi, al cărei loc nu este nici în cer, nici în iad, ci pe pământ. Cât despre ipnotism, el reprezintă o serie de fenomene reale, ale căror mecanism nu-l cunoaștem încă, dar care e un focar luminos pentru interpretarea faptelor științifice. Prin mijlocul lor s-a ridicat voalul care acoperea miracolele de altădată, dându-le o interpretare științifică” (Gh.Marinescu, Fântâna Blanduziei, nr.9/29.01.1889, p.2).

Articolul se remarcă atât prin claritatea și frumusețea expunerii, cât și prin înaltul său nivel științific, vădind cunoașterea aprofundată a problemei (N.Marcu, B.Duțescu, 1964).

Chiar din timpul studenției, Gh.Marinescu începe să practice hipnoza; „Am vindecat orbi, surzi, muți, paralitici” – spune el și va publica, împreună cu dr. I.Marcel „Un cas de mutisme hysterique avec contracture spasmodique glosso-laryngée guéri par suggestion hypnotique associée a la gymnastique vocale” (Archives Roumaines de Médecine et Chirurgie, 1888, nr.6, p.391).

Este primul articol științific referitor la psihoterapia prin sugestie hipnotică din literatura medicală românească.

În 1901 se traduce în limba română lucrarea „Hipnotism și sugestione” de Bernheim.

Din 1902, octombrie, în cabinetul său de la Viena, S.Freud începe să primească, în fiecare seară de miercuri pe colegii care doresc să se inițieze în tehnici psihanalitice („Societatea psihologică de miercuri” care în 1908 va deveni „Societatea psihanalitică din Viena”).

În 1907, C.G.K.Jung fondează „Societatea Freud” din Zurich.

Din 1906-1907 se produce în mod ireversibil, de acum înainte, joncțiunea psihiatriei cu psihanaliza, iar psihoterapia capătă o dezvoltare din ce în ce mai sistematică.

În 1912 apare lucrarea lui Andre Thomas, „Psychoterapie”, la Paris (Bibliothèque de thérapeutique, Gilbert et Carnot) în care autorul afirmă că:

„Psihoterapia face parte integrantă din orice terapeutică ... Psihoterapia curativă se adresează aproape exclusiv psihonevrozelor; deci neurasteniei și isteriei; paliativ se aplică într-un mare număr de boli mintale” (p.4).

De asemenea, autorul descrie următoarele metode de psihiatrie: sugestia; autosugestia (pe care Bernheim o numește „antrenament activ în stare de veghe”); psihanaliza lui Freud despre care crede că: „I se poate reproșa exclusivismul principiului care reduce totul la viața sexuală” (p.63);

persuasiunea (psihoterapie rațională); psihoterapie sentimentală; psihoterapie religioasă; psihoterapie filozofică; izolarea („un adjuvant al psihoterapiei”, p.90).

Comentând introducerea de către Hypolite Bernheim a hipnozei în clinica sa de la Nancy, în anii 1983-1984 apare o serie de articole semnate St.Mihăileanu – „Despre hipnotism”, „Somnambulism” – în Revista „Transilvania” de la Sibiu.

La 11 ianuarie 1985, tânărul medic Christian Buicliu ține o conferință la Ateneul Român cu tema: „Studii cu caracter științific, documentare temeinică, delimitare netă a hipnozei științifice de șarlatanismul hipnotizatorilor și magnetizatorilor ambulanți”.

La Iași, în același an, sub paternajul Sofiei Nădejde apar în Revista „Contemporanul” articolele: „Ipnotismul”, „Terapia sugestivă”.

Este tocmai anul în care tânărul Sigmund Freud sosește la Paris, la Spitalul Salpetriere pentru a lua parte la celebrele cursuri ale lui Charcot.

P.Innătescu publică în Revista Spitalul (nr.4, 1886): „Terapia sugestivă” iar Dr. Mira – „Hipnotism și sugestivitate”.

În 1890, B.P.Hașdeu publică „Ipnotismul și spiritismul” în Revista Nouă, Nr.45; republicat în „Sic cogito”.

În 1891 – I.V.Ștefănescu publică: „Hipnotismul la alienați” în Arhivele Societății științifice și literare, Iași, Nr.3, iar în 1895, C.Protopopescu – „Hipnotismul și problemele criminalității în Lumea Nouă” (Nr.5).

În 1898, devenit șeful primului serviciu de neurologie și a primei catedre universitare de neurologie din România, Gh.Marinescu efectuează la Spitalul Pantelimon tratamente prin hipnoză în diferitele afecțiuni neurologice. Împreună cu prietenii săi, C.I.Parhon, M.Goldstein și I.Popescu, realizează primul film de cercetare științifică din lume (perioada 1898-1902).

Între altele, el a studiat mersul unor bolnave cu tulburări de locomoție (isterice) înainte și după tratamentul prin hipnoză.

Anul 1899 este anul în care S.Freud publică „Interpretarea viselor” (Die Traumdeutung).

Medicul Nicolae Vaschide, va evoca în câteva lucrări (1909, 1911) interpretarea viselor conform teoriei lui Freud și a contribuit la recunoașterea sa în mediul științific francez (ca unul dintre fruntașii “Laboratoarelor de psihologie patologică - Ecole des Hautes-Etudes”).

Astfel, se pare că Freud – neurologul și nu Freud – psihiatrul a fost mai bine cunoscut la vremea respectivă în România, ca și în alte țări, de altfel, în care psihanaliza era complet ignorată sau privită ca o erezie.

Ecourile noilor metode de terapie ajung și în țara noastră, astfel că în 1911, sub direcția lui N.Vaschide, vede lumina tiparului: „Révue de psychothérapie et de psychologie appliquée”.

Gheorghe Preda, un tânăr psihiatru militar, a publicat în 1912 pentru prima oară în România, o scurtă descriere a psihanalizei ca teorie și terapie, după ce a petrecut ceva timp studiind în Franța și Germania. El a rămas pe latura contemplativă a psihanalizei, dar a continuat să gândească și să se poarte ca un psihiatru avansat, ceea ce astăzi am numi „un medic al sănătății mintale”, punând bazele primei clinici de „outpatients” din România (Sibiu, 1933).

Alexandru Obregia și Gheorghe Marinescu, doi reprezentanți de seamă ai Școlii Medicale din București, subliniau în „Lecturi despre psihoterapie” în 1912 că: „există o nouă școală care susține că o mare parte din boli sunt susceptibile a suferi modificări numai prin cuvânt – este psihoterapia, având indicații pentru orice fel de boală, pentru a îmbunătăți starea sau în final a vindeca”, exemplele menționate sunt melancolia și catatonie.

În 1913, Matyas, Ilian scrie despre „Starea actuală a psihanalizei lui Freud” (Teză de Doctorat, Facultatea de Medicină din București), fiind considerată la acel timp o „lucrare școlărească” (C.Ionescu).

Este de menționat că autorul a încercat să închege o corespondență cu însuși Freud, dar urmările nu se cunosc.

În 1916, Al.Brăiescu publică „Hipnotism și război” la Arad; în 1917, S.Freud publică „Introducere în psihanaliză”.

Începuturile psihoterapiei sistematice în România se situează în anul 1912, prin elaborarea celor 2 lucrări de o deosebită importanță: cea concepută Gh. Marinescu și Al. Obregia, „Prelegeri de psihoterapie” și cea a psihiatrului sibian, Gh. Preda: „Considerațiuni asupra psihoterapiei metodice”. La scurt timp, în 1913, urmează susținerea a două teze de doctorat, ambele la Facultatea de Medicină din Iași: „Starea actuală a psihanalizei lui Freud” și „Privirea în producerea fenomenelor de hipnotism și psihoterapie” de I. Muiere.

Perioada interbelică este marcată de pătrunderea psihanalizei freudiene în mediul românesc prin lucrările lui A. Stocker, C. Vlad, I. Popescu-Sibiu, C. Ureche, Al. Retezeanu.

În 1935 apare „Revista Română de Psihanaliză” și „Cercul român de psihanaliză” ceea ce „atestă constituirea unei veritabile școli psihanalitice românești” (N.C. Marcu, C. Vlad, 1981).

În ceea ce privește filiația freudiană, deținem câteva date ce merită atenție.

Există o dovadă clară susținută de câteva publicații (G. Brătescu, 1994), că în timp ce frecvența gimnaziului la Leopoldstadt, Sigmund Freud a fost puternic atașat de un coleg de clasă, Eduard Silberstein, care s-a născut în Brăila. Relația lor strânsă de prietenie este exprimată de numărul mare de scrisori trimise de Freud lui Silberstein în 10 ani (1871-1881) – corespondență care a fost publicată după 1965 la Frankfurt am Main (1989) și la Paris (1990) și este cunoscută ca fiind „cea mai veche lucrare a lui Freud de până acum”, expusă în Biblioteca Congresului din Washington.

Conținutul scrisorilor este relevant pentru perioada în care Freud devenea, din ce în ce mai conștient de obiectivele sale științifice legate de noua metodă terapeutică.

Abia în 1910, după 30 de ani de tăcere, Freud îi va scrie din nou vechiului său prieten din România despre descoperirile făcute în domeniul interpretării și tratării bolilor nervoase, idei care începuseră a fi cunoscute și printre oamenii de știință ai acelei vremi.

În 1921, A. Stocker, docent psihiatru la Iași, publică în „L'Encephal”, „Etude psychanalytique sur la „Cruche cassée”.

Referitor la această lucrare, biografa lui A. Stocker, Prof. dr. Cristina Ionescu, actual șef al Catedrei de istoria medicinei UMF „Dr. T. Popa”, Iași, subliniază: „Nu mai era vorba de una din acele expuneri atât de frecvent inserate în perioada aceea a vremii, expuneri *didactice* asupra psihanalizei, de obicei pe ton polemic, abundând în observații critice și rezerve formulate în numele *bunului simț științific*”. Avem de a face cu un studiu original pus explicit sub semnul orientării psihanalitice (o analiză psihanalitică a picturii lui J.B. Greuze, 1725-1805, „Ulciorul spart”).

În 1923, pe 29 iunie, C. Vlad (1892-1971) susține Teza de Doctorat în medicină și chirurgie la Facultatea de Medicină din București, cu titlul: „Contribuțiuni la studiul tratamentului psihoanalitic”, sub președinția lui Al. Obregia.

Bucovinean de origine (n. 20 mai 1892 în Comuna Brăsești, jud. Suceava), C. Vlad a urmat primii ani de studii medicale la Viena, unde a cunoscut direct doctrina lui Freud. După război își finalizează studiile la Facultatea de Medicină din București. A urmat orientarea psihanalizei „ortodoxe” freudiene. A avut o atitudine critică față de dizidenți, îndeosebi față de A. Alder.

În 1922, Gh. Marinescu, publică „Hipnotismul din punct de vedere terapeutic și medico-legal” în care afirmă, printre altele că: „Așadar, la noi în țară există autorități care nu numai că nu împiedică propagarea științelor oculte, dar favorizează pe față impostura și obscurantismul”.

„Este de datoria mea, în calitate de profesor de neurologie, care a studiat ani întregi chestia hipnotismului în toate fazele sale și de fost elev al lui Charcot care a reabilitat hipnotismul, de a protesta (in) contra acestor *doctori în științe oculte*, căci asemenea științe nu există, știința fiind lumină și adevăr, de a denunța pe acești ocultști care maschează adevărul, care propagă curente nesănătoase, întreținând un spirit de obscurantism”.

Un an mai târziu, în 1923, tânărul medic militar, Constantin Vlad și-a susținut doctoratul pe tema „Contribuții la tratamentul psihanalitic (șase cazuri analitice)”, evenimentul fiind considerat a fi un moment crucial în istoria psihanalizei în România, o dovadă a credinței sale indistructibile în teoria și tratamentul psihanalizei. Aici el apare ca un psihanalist autodidact, precum vor fi mulți psihanalisti români; de atunci până nu de multă vreme este încă neclar dacă C. Vlad a făcut o analiză „didactică” împreună cu prietenul său ceh din armată, Otto Pick.

Eforturile doctorului C. Vlad de a „crea o psihanaliză românească adecvată spiritualității și limbii noastre” au fost de asemenea direcționate spre găsirea de cuvinte adecvate, echivalente, în limba română pentru anumiți termeni tehnici freudieni, multe din preocupările sale fiind publicate în cărțile „Despre inconștient” (1926), „Aspecte psihanalitice”, „Dragoste, ură și teamă” (1928), etc.

Aceste lucrări reprezintă un „Moment crucial în elaborarea vederilor originale ale savantului român” (T.Vlad, N.Marcu). C.Vlad acordă o importanță centrală triadei „iubire, ură, frică”.

Mișcarea psihanalitică generată în cadrul lumii medicale a avut inconstanțe considerabile în anii 30-40, în ciuda câtorva intervenții susținute de C.Vlad în cadrul grupului tinerilor săi colegi de la Institutul Medical Militar.

Unul dintre ei, a fost Ioan Popescu Sibiu, care se va remarca drept „cel mai talentat, activ și competent psihanalist din țara noastră”. Consacrat prin susținerea lucrării sale de doctorat încununată de succes și notată cu „Magna cum laudae” având titlul „Doctrina lui Freud - psihoanaliza” în 1927, tânărul doctor a adus într-o nouă lumină psihologia normală și anormală, atât la nivel individual cât și la cel colectiv, ținând piept, cu mari eforturi și mulți ani la rând abordării prevalent biologice și endocrinologice. Există câteva dovezi ale unei corespondențe protocolare dintre Popescu Sibiu și Freud, întreruptă de hotărârea lui Freud de a părăsi Austria.

În 1926, se înființează în capitala Franței, „La Societe Psychanalytique de Paris”.

În același an se întemeiază la Cluj „Societatea de Studii Psihice și Metapsihice din România” în care au activat printre alții, psihiatri și neurologi ca: Gh.Marinescu, C.I.Parhon, Al.Obregia, I.Minea, P.Tomescu, Dem.Paulian, ș.a. A activat până în 1944.

În 1929, Dr. Anton Ionescu, organizează o Conferință cu tema „Psihoterapia”, la Universitatea de vară de la Vălenii de Munte, (Universitatea „N.Iorga”).

În 1932, lui C.Vlad i se conferă titlul de docent universitar (acordat de o comisie formată din Gh.Marinescu, C.I.Parhon și Mina Minovici).

În același an, Mina Minovici și C.Vlad, elaborează „La responsabilite du délinquant. Contribution de la pszchanalyse a l'expertise medico-legale” (Annales de médecine légale, Nr.6) iar C.Vlad, scrie despre „M.Eminescu din punct de vedere psihanalitic”, București, Ed. Cartea Românească.

„Apariția acestei lucrări a provocat o vie polemică, susținută atât de o sensibilitate justificată a exponenților literaturii noastre, cât și de o neînțelegere a semnificației interpretării psihanalitice în investigațiile ei asupra sufletului omenesc, indiferent de locul ocupat în ierarhia valorilor spirituale”.

A fost prima lucrare de psihobiografie din literatura românească.

Dezvoltându-și studiile în plan teoretic, C.Vlad formulează două legi biodinamice ale psihanalizei (1935).

- Legea comunicării instinctuale, scurgerea energiilor pe canalele ce se găsesc la dispoziție, în condițiile blocării unora dintre acestea;

- Inhibițiile repetate exercitate asupra unui instinct îl fac să nu mai poată răspunde decât morbid – cu simptome psihice: iubirea „stăvilită” se transformă în ură; ura „stăvilită” generează frica.

Tot în 1935, apare „Revista Română de Psihanaliză”, „organ oficial” al cercului român de studii psihanalitice, sub conducerea lui C.Vlad, în colaboare cu: G.Cupcea, I.Neuman, P.Pandrea, I.Popescu Sibiu, G.Preda, G.Retezeanu, T.Stoenescu, C.I.Ureche

„Acestă publicație atestă constituirea unei veritabile școli psihanalitice românești, întemeiată de primul român – dr. C.Vlad și grupată în jurul *Cercului Român de Studii Psihanalitice și Revistei Române de Psihanaliză*” (N.Marcu, 1981).

Preocupat de aplicația psihanalizei în domeniile artistice, C.Vlad, scrie „Corelația dintre vis, artă și nevroză” (Viața Românească, Nr.1).

La 18 martie 1936, scrie Consiliul de Miniștri (guvernarea liberală Gh.Tătărescu) a emis „Jurnalul pentru interzicerea magiei și a științelor oculte” (Monitorul Oficial, Nr.75). Articolul 1 are următorul cuprins:

„Se interzic reprezentațiile spectacolelor, demonstrațiile, ședințele, etc. în legătură cu magia sau științele oculte ca: sugestia, hipnotismul, spiritismul, metapsihismul, telepatia, fakirismul,

chiromania, psihografia, vrăjitoria, prezicerea viitorului, etc. ca fiind dăunătoare sănătății publice și putând da naștere la diverse maladii nervoase” (sublinierea noastră).

În 1937, G.Preda, T.Stoenescu, I.Popescu Sibiu, susțin lucrarea „Practica psihoterapiei în România”, la al 4-lea Congres de Psihoterapie, la Paris (iulie, 1937).

În 1938, I.Popescu Sibiu, conferențiază la Sibiu asupra temei: „Aspectul psihologic și social al psihoterapiei” iar T.Stoenescu, S.Cupcea, despre „Aplicațiile clinice ale psihoterapiei” în Spitalul de boli mentale, tot la Sibiu.

Gheorghe Retezeanu, C.I. Urechia, M. Elekes, sunt doar câteva dintre numele de medici, reprezentanți ai Universității de Medicină din Cluj, care au încercat să promoveze teoria și tratamentul clinic al psihanalizei la pacienții psihiatrici.

Universitatea de Medicină din Cluj a fost și locul unde în anii 40 se purtau discuții, uneori aprinse despre domeniul psihanalizei.

Alăturându-se curentului de disidență adleriană, dr. Ernest Kahana a devenit unul dintre promotorii acesteia, după terminarea studiilor sale la Viena, dar ulterior s-a retras din mișcare, îmbrățișând specialitatea de cardiologie (după 1945).

Personalități culturale și științifice de primă mărime, psihologi și filosofi, precum Mihai Ralea, G.G. Antonescu, Nae Ionescu, C. Radulescu-Motru, Tudor Vianu, au continuat să polemizeze pe marginea psihanalizei din perspectiva intelectuală în perioada anilor 30-40, în ciuda extremismului extrem de periculos care își face loc în Europa (inclusiv în România).

Cursul evenimentelor istorice care s-au succedat după 1945 a influențat decisiv dezvoltarea psihanalizei în țara noastră.

În ceea ce privește practica psihanalizei clinice în perioada interbelică, nu există multe dovezi, dar aceasta era exercitată numai de medici. Dintre aceștia, doar despre Heinrich Winnick se cunoaște că a întreprins o analiză personală.

În 1945, tot la inițiativa lui C.Vlad, un grup de câțiva medici, psihologi și avocați, se reconstituie Societatea Română de Psihanaliză sub titulatura „Societatea de psihopatologie și psihoterapie”. Va activa până în 1948, când puterea totalitară comunistă a desființat toate societățile științifice care funcționau atunci.

La Sibiu, (1947), I.Popescu Sibiu, publică „Concepția psihanalitică”.

Iată și un element, să-i spunem de „revendicare a apartenenței”, poate mai puțin cunoscut în lumea psihanalizei, se știe faptul că faimoasa canapea a lui Freud din apartamentul său Vienez pe care și-a analizat primii pacienți, era acoperită de un covoraș lucrat manual, originar din Bucovina.

De asemenea mulți psihanaliziști ce aveau să devină celebri s-au născut pe pământ românesc: J.L. Moreno, S. Nacht. G. Devereux, S. Lebovici, Elisabeth Rudinesco, Beno Rosenberg, A. Haynal, Ada Abraham, Ilany Kogan ș.a.

Perioada comunistă.

Este o perioadă în care psihanalizii sunt „demascați” ca promotori ai cosmopolitismului și ai unei metode neștiințifice de tratament. Este propagat „pavlovismul” ca doctrină științifică, bazată pe marxism-leninism.

De abia după 1970 încep să apară o serie de monografii și teze asupra psihanalizei (I.Vianu, P.Brânzei, Ed.Pamfil, Gh.Ionescu, ș.a.) care aduc contribuții importante publicistice și clinice în domeniul psihoterapiilor.

Dominația cardiologiei, neurologiei, endocrinologiei a continuat multă vreme în defavoarea psihiatriei; chiar până în ultimii ani ai regimului comunist.

În anii 70 a apărut un fel de toleranță pentru studierea psihanalizei dar ea a fost întotdeauna însoțită de o ostilitate fundamentală față de teoria freudiană din partea „responsabililor politici”. În realitate, aceștia nu intenționau decât să simuleze existența unei „ferestre” către Vest, că în România nu se puneau bariere gândirii filosofice și cercetării științifice.

Între anii 1960-1969, Dan Arthur (1929-1969) promovează psihoterapia și psihodrama, la Sanatoriul Săvârșin, apoi la Gătaia-Timiș.

A lăsat în manuscris: „Nouă lecții de psihoterapie; Antinevroza sau Cathareza unei ipoteze de lucru”. A inițiat un grup de psihiatri în tehnica psihodramei, în psihoterapia jungiană și antrenamentul autogen Schultz.

Între 1973-1979, La Universitatea din București, Facultatea (secția) de psihologie se ține un curs de Psihoterapie și Psihofarmacologie (din 1979 regimul comunist suprimă Facultatea de Psihologie). Par a fi fost primele cursuri universitare de psihoterapie, care au format primii psihologi clinicieni din România.

În 1971, moare la București, C.Vlad „inițiatorul școlii românești de psihanaliză”.

„Prin lucrările sale psihanalitice originale, primele de acest fel care s-au publicat în țara noastră, prin flacăra și ideea transmisă discipolilor săi, prin înființarea Societății și Revistei române de psihanaliză, prin scrierile sale de strictă specialitate și cele de popularizare, Dr.C.Vlad se situează în istoria medicinei românești ca incontestabilul promotor al școlii românești de psihanaliză, cu deosebire în perioada interbelică” (T.Vlad, N.Marcu).

În 1972, V.Săhleanu, I.Popescu Sibiu, publică „Introducere critică în psihanaliză” (Cluj).

N.C.Marcu, își susține Teza de licență la Facultatea de Filozofie-Psihologie, Universitatea din București cu tema „Implicații etice ale psihanalizei”, iar Dem.Zanfirescu, scrie „etică și psihanaliză”.

Apare în 1975, sub semnătura lui Ion Vianu „Introducere în psihoterapie”, (Ed.Dacia, Cluj Napoca).

Toate acestea demonstrează și argumentează pentru “redescoperirea” psihanalizei către anul 1980, dar represia brutală și sistematică ce a urmat a dovedit că o asemenea descoperire putea fi “periculoasă” pentru socialismul, știința și cultura românească: interdicția funcționării Universității de Psihologie și Pedagogie timp de 8 ani și pedepsirea persoanelor cunoscute ca promotori ai “disciplinelor spirituale”

Cu toate aceste circumstanțe, psihoterapia a continuat să supraviețuiască numai datorită unor persoane „izolate” - psihiatri și psihologi răspândiți în toate marile orașe (București, Timișoara, Cluj, Sibiu, Iași) și a întâlnirilor acestora (cu neregularitate) la seminarii și simpozioane unde își puteau împărtăși experiențele.

Perioada după decembrie 1989.

Revoluția din decembrie 1989 a constituit ocazia istorică prin care toate energiile eliberate de sub perioada îndelungată a reprimării din partea unui regim dictatorial (dintre cele mai grele pe care le-a suferit Europa), au condus la exprimarea liberă a dorinței de asociere în vederea creării unei Asociații Române de Psihoterapie.

În 1993, la inițiativa prof. Mircea Lăzărescu (un nepracticant al psihoterapiei, dar un participant al grupului dr. Dan Arthur, o personalitate extrem de deschisă spre reforma sistemului de asistență psihiatrică prin prisma formării sale antropologice și fenomenologice), demarează la Gătaia (spital psihiatric de lângă Timișoara, situat într-un spațiu marcat de frumusețea naturii și a spiritualității oamenilor ce au trecut sau au poposit aici pentru un timp) acțiunea de înființare a primei Asociații Române de Psihoterapie a cărui președinte a fost dr. Radu Ricman; președinte ales Prof. dr. Mircea Lazarescu; prim-vice-președinte psih. Augustin Cambosie; secretar dr. Cristian Furnica; în consiliul de administrație: dr. Ileana Botezat-Antonescu, psih. Cristina Bucur, dr. Doina Cosman, dr. Alex-Clej Vonica, psih. Alfred Dumitrescu, dr. Virgil Enatescu, dr. Svetlana Giurgiu, dr. Dan Grecu, psih. Aurelia Ionescu, dr. Tiberiu Mircea, prof. Dr. Constantin Oancea, dr. Bogdan Pacala, psih. Cecilia Popovici, dr. Dan Prelipceanu, dr. Ana-Maria Trandafir.

În 1995 au aderat la această Asociație un număr de șapte Societăți sau Asociații Naționale care se constituiseră între timp, reprezentând diverse modalități de psihoterapie: psihanalitică, psihodramă, somatoterapie, hipnoză și sugestie, logoterapie și analiză existențială, grupuri Balint.

Astfel s-au pus fundamentele primei Asociații Naționale de Psihoterapie de tip „umbrelă”. Președintele ei a fost prof. dr. Mircea Lazarescu. Din aceasta prima asociație „umbrelă” faceau parte: Societatea Psihanalitică Română, Societatea de Psihodrama J.L. Moreno, Asociația Balint, Asociația Română de Somatoterapie și Somatoanaliza, Societatea de Hipnoza și sugestie, Societatea de Analiza Existențială și Logoterapie, Societatea de Psihoterapii Familiale.

Din 1995, ARP se afiliază Asociației Europene de Psihoterapie, de la care va prelua o mare parte a modelului de organizare și care îi va facilita contactul cu alte asociații de psihoterapie din Europa, în vederea construirii unor proiecte comune de training la nivelul standardelor de formare a psihoterapeuților din țările cu tradiție în domeniu (Austria, Franța, Olanda, Germania, Irlanda). La conducerea ARP s-au aflat în această perioadă: dr. Cristian Furnica, dr. Mircea Tiberiu, dr. Cornelia Vulpe, dr. Ileana Botezat-Antonescu (secretar); în consiliu: psih. Laszlo Vargha, dr. Doina Cosman, dr. Ana-Maria Furnica, dr. psih. Andrei Dumitrescu, dr. Svetlana Giurgiu. Psih. Augustin Cambosie, psih. Ion Dafinoiu; trezorier: psih. Cecilia Popovici.

Din 1999, ARP a avut ca președinte ales pe dr. Ileana Botezat-Antonescu, ca viitor președinte pe psih. Augustin Cambosie, vice-președinti psih. Ion Dafinoiu și dr. Virgil Enatescu; secretar dr. Radu Teodorescu; trezorier psih. Georgiana Ivanescu.

În 2001 existau deja 12 asociații naționale reprezentând profesioniștii ai diferitelor modalități de psihoterapie (pe care le vom prezenta mai târziu), care au hotărât înființarea Federației Române de Psihoterapie (în locul ARP), organizație recunoscută ca fiind reprezentativă la nivel național și cu funcție de acreditare profesională conferită de AEP, în vederea acordării Certificatului Național și European de Psihoterapeut.

În 2004 FRP are în Consiliul Prezidențial pe: Augustin Cambosie, Ileana Botezat-Antonescu, Virgil Enatescu; ca Vice-președinti: Radu Teodorescu, Ion Dafinoiu; Secretar General: Vlad Grigorescu; ca trezorier: Mara Priceputu.

În toată această perioadă de creștere și afirmare a psihoterapiei în România, au fost demarate numeroase întâlniri cu persoane sau echipe (uneori impresionante ca număr, cum a fost cea a psihanalistilor lacanieni din Franța în 1990-1991) de renume, psihoterapeuți din aproape toate continentele. Unii dintre aceștia au revenit în țara de origine pentru prima dată după o lungă perioadă de exil petrecută în țările unde au emigrat.

De asemenea au început și s-au finalizat programe de training cu grupuri de psihologi, medici, psihiatrii, asistenți sociali, pedagogi români în diversele metode de psihoterapie: psihoterapie psihanalitică, psihodrama, analiza existențială și logoterapie, analiza jungiană, psihoterapie cognitiv-comportamentală, psihoterapie experiențială, hipnoza ericksoniană, terapia centrată pe persoană (Rogers), terapii sistemice familiale, analiza tranzacțională ș.a.; astăzi toate psihoterapiile tradiționale sunt acum prezente în România, în câteva dintre ele aflându-se în formare candidați de „a doua generație”.

Deoarece în România nu au existat instituții responsabile cu activitățile de formare a psihoterapeuților, Federația Română de Psihoterapie a elaborat un regulament de acreditare, de certificare a psihoterapeuților, conform standardelor de formare solicitate de EAP, pe cele trei nivele bazale: experiența de autocunoaștere (personală), sistemul teoretic și practica clinică (sub supervizare și independentă). Există astăzi un consens în privința necesității unui număr minimal de ani pentru formare, dar nu mai mult de 3-4 ani, exprimat în ore.

În unele excepții din mediul universitar, formarea a avut și are loc, cu respectarea precăderilor din regulamentul profesional al FRP.

Din 1997 și ulterior 2002-2003, au fost recunoscuți prin procedeele de „Grandparenting”, acei „bunici” (persoane cu practica îndelungată de psihoterapie dovedită anterior procedurilor de acreditare), conferindu-li-se calitatea de psihoterapeut și formator. (Nicolae T. Andriescu, Ileana Botezat Antonescu, Augustin Cambosie, Ion Dafinoiu, Alfred Dumitrescu, Andrei Dumitrescu (decedat), Marta Eisikowits, Virgil Enatescu, Cristian Furnica, Irina Holdevici, Bogdan Lucaci, Silvia Papadima, Eugen Papadima, Radu Teodorescu, Jenő-Laszlo Vargha, Albert Veress, Mihaela Minulescu, Theodora Mihaianu, Oltea Joja, Iolanda Mitrofan).

Societatea Psihanalitică Română, fondată în februarie 1990 avea deja în spate, în mod excepțional, o anumită istorie și continuitate necesară și suficientă, chiar de-a lungul perioadei regimului dictatorial, pentru a prinde o formă viabilă ce se va dezvolta în două direcții: Societatea Psihanalitică Română și Asociația Română de Psihoterapie Psihanalitică (2000).

Astăzi se desfășoară activități în două grupuri de training: grupul de studiu al Asociației Inter-naționale de Psihanaliză și grupul din cadrul Asociației Române de Psihoterapie Psihanalitică.

Principalele modalități de psihoterapie practicate în România sunt următoarele:

- a. psihoterapia psihanalitică
- b. terapia comportamentală (asociată sau nu cu elemente cognitive și hipnoza ericksoniană)
- c. modalități umaniste (terapia centrată pe persoană, psihoterapia experiențială)
- d. terapii sistemice familiale

Astfel, deceniul care a marcat sfârșitul de veac al XX-lea, a constituit o veritabilă perioadă de pionierat pentru organizarea cadrului potrivit timpului trait la prezent pentru formarea de psihoterapeuți. Ele au debutat și se datorează legăturilor personale prestabilite de obicei cu români sau cu occidentali care vizitaseră anterior România și erau dornici să pună un umăr la procesul de înnoire a țării și cetățenilor ei; un sfat care ni se dădea destul de des era: „aveți grijă să nu repetați neapărat și greșelile noastre, luați numai ce e bun de la Vest!”.

Această particularitate, poate nu singulară pentru noi românii, de a începe mișcarea psihoterapeutică după o lungă perioadă de stagnare culturală și în planul clinicii tulburărilor psihice aducea într-un fel cu un nou organism matern, o „nouă mamă” care era acum reprezentată de persoane sau organizații, cele mai multe provenind din „exterior”. De cele mai multe ori limba folosită pentru comunicare era engleza, franceza, germana, italiana (cunoscut fiind faptul că românii sunt buni vorbitori de limbi străine), și rareori în română. Aceste persoane aduceau cu ele cel mai des o mare cantitate de cărți, reviste, menite să compenseze efectele dezastruase datorate limitării drastice a pătrunderii publicațiilor de specialitate occidentale în anii 1980-1990 prin decizia politică a familiei Ceaușescu.

Astfel, noii părinți au început să-și împărtășească teoria și experiența lor clinică în psihoterapie în legătură cu un subiect universal și totodată extrem de individual - ființa umană. Nevoia unei astfel de învățări și trăiri era imensă.

A venit apoi momentul când, o mulțime de experiențe emoționale s-au acumulat o dată cu iminenta fazei de separare de „noua mamă” (formatori și profesori) prin plecările și uneori revenirile acestora la un anumit interval de timp, până ce a putut fi atins un anumit nivel stabil al registrului profesional în planul feedback-ului perceptual și cognitiv, respectiv, o cale cât mai aproape de un model propriu.

Perioada respectivă nu a putut fi lipsită de o mulțime de conflicte generate de frustrările cu privire la „anii pierduți”, diferențele între generații, filiație, eclecticismul din perspectiva teoriei, frica de fi „clonați” sau invadați; de asemenea a existat o marcată nevoie de a opera distincții și de a deschide noi spații între „limite/granițe și libertate”; care va fi statutul profesional după terminarea celor 4-5-6 ani de formare și ce fel de tip de formare să alegi?

Chiar dacă durata programului de formare s-a încheiat, a existat nevoia de întreținere pe mai departe de noi contacte cel puțin cu unii din foștii formatori.

Odata cu realizarea procesului de separare de separare și individualitate se va putea trece în acest fel, la motivația, nevoia personală de a deveni psihoterapeut care va putea mai lesne lua forma obiectului intern și va facilita schimbarea de-a lungul procesului de dezvoltare și a crizelor sale inerente.

De abia în acest context au putut fi inițiate primele discuții în jurul problemei specificității noastre românești.

Formarea granițelor, limitelor este posibilă doar în condițiile în care individul se poate muta într-un tip de relație de obiect diferențiată (în cazul nostru formatorii străini) care a fost internalizată ca un obiect actual familiar.

Idei și emoții, dezbateri mai liniștite sau mai tumultuoase, nelămuriri și clarificări – acesta este drumul comun parcurs împreună, persoane cu experiență în practicarea psihoterapiei și cu tineri aspiranți la însușirea tehnicilor și teoriei psihoterapiei.

Ocaziile au fost de obicei Conferințele, Simpozioanele sau Mesele rotunde, Work-shop-uri organizate de FRP, sau asociațiile componente, participarea la alte întâlniri în plan național sau internațional. De la aceste manifestări locale au început să nu mai lipsească invitați din alte țări, iar obiectivele dezbătute s-au centrat pe tematici clinice, interferențele acestora cu transformările în plan social și societal, într-o lungă tranziție.

Redam in cele ce urmeaza principalele intalniri organizate de ARP si respectiv FRP de-a lungul anilor:

- 28-29 noiembrie 1998 – Simpozionul National „Anxietatea – optiuni terapeutice: psihoterapie – farmacoterapie”; Centrul de Diagnostic si Tratament Titan, Bucuresti;
- 27-30 mai 1999 – Al IV-lea Congres National de Psihoterapie „Psihoterapia in Romania – astazi”; Spitalul de Psihiatrie Gataia, Judetul Timis;
- 1-3 inuie 2000 – Simpozion National de Psihoterapie „Alternative si Asociaii Terapeutice in Reabilitarea Bolnavilor cu Afectiuni Psihice Severe”; Spitalul de Psihiatrie „Dr. Gh. Preda”, Sibiu;
- 8-10 martie 2001 – Congresul National de Psihoterapie „Depresia – Tristetatea, Intre dispozitie Sufleteasca si Categorie Diagnostica”; Casa Universitarilor, Bucuresti;

Din anul 2003, organizarea unor intlaniri profesionale a devenit din ce in ce mai dificila datorita conditiilor de austeritate financiara al tranzitiei si cirzelor in care s-a aflat sistemul de sanatate, a scaderi dramatice a venitului general al populatiei. O ultima intalnire a avut loc, totusi, la Spitalul Gataia, datorita aforturilor considerabile depuse de colegii de aici.

Din pacate, necesitate organizarii unui congres sau simpozion national gandit in termenii „Psihoterapie si Societate”, in care sa poata fi adusa la cunostinta factorilor de decizie (Guvern, Parlament, Senat, etc.), necesitatea reglementari practicii psihoterapiei in tara noastra printr-o „lege a psihoterapiei”, nu a putut deveni realitate pana in prezent.

In aceasi ordine de idei, relatia FRP cu Ministerul Sanatatii si Familiei a fost si este nesatisfacatoare desi bunavointa s-ar parea ca ar exista in sensul recunoasterii certificarii psihoterapeutilor in Romania numai de catre FRP si accesul la formare a medicilor, psihologilor, si altor absolventi ai universitatilor umaniste. Casa Nationala de Asigurari are in nomenclatorul sau de servicii, pentru reseaua ambulatorie, specificatia „psihoterapie si consiliere”, dar fara a fi diferentiata de alte servicii (consultatia psihiatrica, examenul clinic psihologic).

In aceste conditii, o alegere favorabila ar putea fi pentru practicarea psihoterapiei in Romania, sustinerea legislativa in sistem liberal, ca profesie independenta. Aceasta este si directia promovata de AEP pe langa Comisia Europeana de la Bruxelles. Admiterea Romaniei in Comunitatea Europeana, probabil in 2007, va putea fi astfel o sansa de precipitare a unei reglementari echitabile si liberale pentru practica psihoterapeutilor.

Incepand cu luna iunie 2004, cu ocazia Conferintei EAP de la Belgrad, au fost admise dosarele si vor fi eliberate in curand primele patru Certificate Europene de Psihoterapie – in Psihoterapia Psihanalitica urmatorilor „Grandparenti”: Ileana Botezat-Antonescu, Augustin Cambosie, Eugen Papadima si Silvia Papadima. Calea este deschisa tuturor celor care vor dori si vor putea sa dovedeasca incheierea formarii la nivelul standardelor europene.

Din 1998 a fost lansata Revista Romana de Psihoterapie, cu aparitii bianuale, din al carei colectiv de redactie mentionam: Ileana Botezat-Antonescu – redactor sef; Nicolae Teofil Andriescu – redactor sef adjunct; Marius Luman, Georgiana Ivanescu – secretari.

La toate datele prezentate mai sus, poate intr-o maniera sintetica si mai putin nuantata, nu trebuie sa ometem numarul mare de aparitii editoriale, traduceri ale unor lucrari valoroase din domeniul psihoterapiei, literatura de popularizare, dar si cateva contributii personale izvorate din indelungata practica si activitate didactica a unora dintre psihoterapeuti (Virgil Enatescu, Iolanda Mitrofan, Eugen Papadima, Mihaela Minulescu, Irina Holdevici, Ion Dafinoiu, s.a.).

Federatia Romana de Psihoterapie are un site propriu incepand cu anul 2001, care s-a dezvoltat si modernizat in continuare: www.psihoterapie.ro, destinat facilitarii comunicarii si obtinerii de informatii legate de activitatea pe care o desfasoara asociatia umbrela. Principalele topicuri sunt: Structura FRP: Asociatii, Comisii, Conducerea si Psihoterapeuti; Certificatul European de Psihoterapeut; etc.

Referinte bibliografice:

1. Bratescu G. (1994) – „Freud si psihanaliza in Romania”, Bucuresti, Humanitas
2. Botezat-Antonescu I. (1999) – „Crestere si schimbare; dificultatile tinerei asociatii de psihoterapie in Romania”, Congresul Mondial de Psihiatrie, Hamburg
3. Marcu N. (1980) – „Contributii la istoria psihoterapiei in Romania pana in 1944”, (lucrare de diploma), Bucuresti, Facultatea de Medicina
4. Van Deurzen Smith E. (1996) – „The future of psychotherapy in Europe”, Interantional Journal of Psychotherapy, vol. 1, no. 1
5. Botezat-Antonescu I. (2000) – „La psicoterapia en deferentes paises – crecimiento y cambios. Las dificultades de la joven psicoterapia en Rumania”, Revista Argentina de Clinica Psicologica, vol. IX, no. 2
6. Papadima E. (2002) – „Psihanaliza si psihoterapie analitica”, Bucuresti, Jurnalul Literar.
7. Pritz A. – „Globalized Psychotherapy”, Facultas Universitätsverlag, Vienna
8. Vlad T., Marcu N. – Docentul Constantin Vlad (1892-1971), promotorul scolii romanesti de psihanaliza, Editura Medicala, Bucuresti